

บทความวิจัย (Research Article)

ความรักในวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่อง “พญากง-พญาพาน”

An Analysis of Love in the Folklore Titled Phaya Kong-Phaya Phan

พควรรณ ต่อประดิษฐ์¹ และวาราร์ก เพ็ชรดี^{2*}Pakkhawan Topradis¹ and Varark Phetdi^{2*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะของความรักรูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญากง-พญาพาน ตลอดจนศึกษาบทบาทของความรักที่มีต่อการดำเนินเรื่อง ผลการศึกษาพบความรัก 5 รูปแบบ คือ (1) ความรักภรรยาที่มีต่อสามี (2) ความรักระหว่างพ่อกับลูก (3) ความรักระหว่างแม่กับลูก (4) ความรักระหว่างยายหอมกับพญาพาน และ (5) ความรักของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อบ้านเมือง ความรักรูปแบบต่าง ๆ ในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญากง-พญาพาน ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมและลักษณะนิสัยของตัวละครที่เด่นชัด ทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการดำเนินเรื่อง อีกทั้งความรักในเรื่องไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงด้านอารมณ์ แต่ยังเกี่ยวพันกับหน้าที่ บทบาท และศีลธรรมที่บุคคลในสังคมต้องปฏิบัติตาม รวมถึงการอธิบายประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญอีกด้วย

คำสำคัญ: พญากง-พญาพาน, ความรัก, วรรณกรรมพื้นบ้าน

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Students of the Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

² อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Lecturer in the Bachelor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

*Corresponding author; email: varark.p@ru.ac.th

Abstract

This article aims to study and analyze the characteristics of different forms of love occurring in the folklore 'Phaya Kong-Phaya Phan' as well as the role of love effecting the storyline. The study found 5 forms of love which were (1) the love of a wife for her husband, (2) the love between a father and his son, (3) the love between a mother and her son, (4) the love between Grandma Hom and Phaya Phan, and (5) the love of a king for his kingdom. Each form of love in the folklore 'Phaya Kong-Phaya Phan' was considered important as it helped to demonstrate the distinct behaviors and personality traits of the characters. It was also the main factor that drove the development of the plot. Moreover, the love in this story was not limited only in emotion but was also relevant to responsibility, role, and moral which people needed to comply, including the explanation of the history of important places.

Keywords: Phaya Kong-Phaya Phan, love, folklore

บทนำ

วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นหนึ่งในสิ่งที่สะท้อนค่านิยมและความเชื่อของสังคมในยุคสมัยต่าง ๆ ของไทย โดยเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของสังคมมนุษย์ทั้งด้านความบันเทิงและสาระอื่น ๆ ซึ่งมักจะแทรกคติสอนใจเสมอ (ธวัช ปุณโณทก, 2543, น. 1) วรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่อง พญากง-พญาพาน เป็นวรรณกรรมที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในจังหวัดนครปฐม เพราะเป็นตำนานประจำถิ่นของจังหวัดนครปฐม และเป็นเรื่องราวของชาวนครปฐมมาแต่เดิม เป็นตำนานที่อธิบายปฐมเหตุการสร้างพระปฐมเจดีย์ (อภิรักษ์ ณ เกษมผลกุล, 2558, น. 219) เรื่องนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนความขัดแย้งทางการเมืองและสังคมระหว่างพญากงกับพญาพานเท่านั้น แต่ยังนำเสนอประเด็นความรักในหลากหลายรูปแบบ เช่น ความรักระหว่างพ่อแม่กับลูก ความรักระหว่างผู้รับอุปการะกับผู้ถูกอุปการะ ความรักต่อชาติบ้านเมือง เป็นต้น โดยความรักดังกล่าวเป็นทั้งความรักที่เปี่ยมไปด้วยความผูกพัน ความเคารพนับถือ ความเสียสละ รวมถึงความรักที่นำมาซึ่งความขัดแย้งและโศกนาฏกรรม ซึ่งลักษณะดังกล่าวช่วยให้การดำเนินเนื้อเรื่องมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ด้านที่มาของเรื่อง พญาาง-พญาพาน นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่า เรื่องดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลหรือดัดแปลงมาจากวรรณคดีสันสกฤต อาทิ ชลดา เรื่องรักษ์ลิต (2549, น. 135-138) อธิบายว่า พญาาง-พญาพาน เป็นตัวละครที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต โดยพญาาง หรือ กังสะ (กงส) ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะซึ่งเป็นเรื่องกฤษณาวตาร ส่วนพญาพาน หรือ พาณะ ปรากฏในภควตปุราณะ วิษณุปุราณะ และคัมภีร์หริวงศ์ซึ่งเป็นภาคผนวกของคัมภีร์ มหาภารตะ โดยตัวละครทั้งสองในวรรณคดีสันสกฤตปรากฏอยู่คนละเรื่องในขณะที่ของไทย ตัวละครทั้งสองมีความสัมพันธ์เป็นพ่อลูกกัน ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับ แสง มนวิฑูร (กรมศิลปากร, 2506, น. 36-61) ที่แปลเรื่อง กังสะวระ ในพระคัมภีร์มหาปุราณ โดยในเรื่องดังกล่าวมีเนื้อหาบางตอนใกล้เคียงกับเรื่อง พญาาง-พญาพาน ของไทย แต่แตกต่างในรายละเอียด บางประการ เช่น พญาาง-พญาพาน เป็นเรื่องลูก (พญาพาน) แม่พ่อ (พญาาง) แต่เรื่อง กังสะวระ เป็นเรื่องหลาน (กฤษณะ) แม่ลุง (ท้าวกังสะ) เป็นต้น

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2556) สันนิษฐานว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญาาง-พญาพาน ในไทย น่าจะเริ่มต้นจากการดัดแปลงวรรณคดีสันสกฤตเป็นตำนานพื้นบ้านในยุคพระมหาเถรศรีศรัทธา เมื่อครั้งปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุหลวง เมืองนครชัยศรี โดยมีหลักฐานเก่าสุดที่กล่าวถึง เรื่องดังกล่าวคือพระราชพงศาวดารเหนือ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวสันนิษฐานว่าพระมหาเถรศรีศรัทธา มีความเกี่ยวข้องกับการทำให้บิดาเสียชีวิตจึงปฏิสังขรณ์สถูปใหญ่ แล้วจึงผูกเรื่องเป็นนิทาน เพื่อประกาศล้างกรรม

วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญาาง-พญาพาน ได้รับความนิยมและแพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ กลายเป็นนิทาน-ตำนาน ประจำถิ่น ซึ่ง อภิลักษณ์ เกษมผลกุล (2558, น. 226-237) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ แบบเรื่องลูกแม่พ่อ และแบบเรื่องอุสาบารส โดยแบบเรื่องลูกแม่พ่อ หรือตำนานพระปฐมเจดีย์ แพร่หลายในชุมชนแถบภาคตะวันตกและภาคกลางของประเทศไทย เช่น นครปฐม กาญจนบุรี ชลบุรี โดยพบทั้งหมด 27 สำนวน เช่น ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ตำนานพญาางในพงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) นิทาน อธิบายที่มาบ้านดอนยายหอม จังหวัดนครปฐม เป็นต้น ส่วนแบบเรื่องอุสาบารส แพร่หลายในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ตำนานภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี โดยพบทั้งหมด 6 สำนวน เช่น ตำนาน อุสาบารส จังหวัดอุดรธานี ตำนานภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านปะโค จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

โดยสรุปที่มาของเรื่อง พญาาง-พญาพาน เป็นวรรณกรรมที่รับอิทธิพลทางด้านตัวละคร จากวรรณคดีสันสกฤต โดยนำชื่อตัวละครจากวรรณกรรมต่างเรื่องและบางเหตุการณ์มาผูกโยง

รวมกัน เพื่อใช้สำหรับการอธิบายเหตุการณ์หรือภูมินามในท้องถิ่น โดยตำนานเก่าที่สุดสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นตำนานพระปฐมเจดีย์

เรื่อง พญาาง-พญาพาน นี้ ถูกผลิตซ้ำทั้งในฐานะวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ดังที่ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล (2558, น. 229-232) กล่าวถึงตัวอย่างการผลิตซ้ำวรรณกรรมเรื่องนี้ เช่น พงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) แหล่งพญาาง พญาพาน เพลงฉ่อยเรื่องพญาาง พญาพาน อีแซวเรื่องพระปฐมเจดีย์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมร้อยแก้วเรื่องพญาาง-พญาพาน ฉบับอาทิตย์ เลิศรังสรรค์ ตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2492 อีกด้วย

เนื้อเรื่องย่อกล่าวถึงพญาางผู้ครองนครปาวาย มีมเหสีนามว่าพระนางสุมาลี คืนหนึ่งนางสุมาลีฝันประหลาด โทรมลงทำนายว่าจะได้พระราชโอรสเป็นผู้มีบุญและจะได้เป็นใหญ่ภายหน้า แต่จะเป็นผู้ฆ่าบิดา ต่อมาเมื่อครบกำหนดประสูติ ข้าราชการบริวารได้อาพานไปรองรับพระราชโอรสทำให้หน้าผากของกุมารกระแทบขอบพานเป็นแผล นางสุมาลีได้มอบอำมรงค์ผูกข้อมือกุมารไว้ หลังจากนั้นพญาางได้สั่งให้นำกุมารใส่หม้อดินแล้วนำไปลอยน้ำ

ณ หมู่บ้านท่าเกวียน มีเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อยายหอม วันหนึ่งขณะที่นางนังอยู่ริมน้ำก็ได้พบกับหม้อดินที่ลอยน้ำมาและมีเสียงเด็กร้อง จึงเก็บหม้อนั้นมาดูพบว่ามีการกอยู่ในหม้อ ยายหอมจึงนำเด็กผู้นั้นมาเลี้ยงดูและตั้งชื่อว่า “พาน” ตามรอยแผลที่หน้าผาก

เมื่อเติบโตใหญ่พญาพานเป็นผู้ฝีมือในการรบเป็นอย่างมาก อยากประลองฝีมือจึงรวบรวมระดมพลมาฝึกซ้อมการรบ แล้วยกทัพไปตีนครปาวาย เมื่อพญาพานได้ตีนครปาวายไปถึงในเมืองหลวงได้แล้ว ได้ส่งคนไปเจรจาทำให้พญาางออกมาทำยุทธหัตถี เมื่อถึงวันประลองทั้งสองทำยุทธหัตถีกันจนในที่สุตพญาางก็ถูกฟันคอขาดตายในสนามรบ

เมื่อพญาพานเข้ายึดนครปาวายได้แล้ว จึงได้ทั้งราชสมบัติตลอดจนพระมเหสีของพญาางด้วย แต่ในขณะที่เข้าไปหาพระนางสุมาลีทวดาได้แปลงเป็นแม่ลูกอ่อนกำลังให้ลูกกินนมแล้วร้องทักเป็นภาษามนุษย์ขึ้นมามาก ทันทันนั้นพระนางสุมาลีก็คิดขึ้นมาได้ว่าพญาพานอาจเป็นลูกของตนเนื่องจากเห็นแผลเป็นที่หน้าผากและแหวน นางจึงซักถามความเป็นมาของพญาพาน พญาพานจึงเล่าให้ฟังโดยละเอียด นางจึงได้เล่าความจริงทั้งหมดพญาพานจึงรู้ว่านางสุมาลีเป็นแม่ของตน

พญาพานสำนึกผิดที่กระทำปิตุฆาต จึงโกรธที่ยายหอมปิดบังความจริง ด้วยโทสะจึงสั่งให้นายายหอมไปฆ่าเสีย ทั้งที่จริงยายหอมก็ไม่ได้รู้ถึงชาติกำเนิดที่แท้จริงของพญาพาน ต่อมาด้วยความสำนึกผิดที่ฆ่าบิดาและยายหอมผู้มีพระคุณ พญาพานจึงได้สร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่สูงชันนกเขาเห็นตามคำแนะนำของพระอรหันต์ คือ พระปฐมเจดีย์ เพื่อเป็นการล้างบาปที่ฆ่าบิดาและสร้างพระประโทณเจดีย์ เพื่อล้างบาปที่ฆ่ายายหอม

จากเนื้อหาข้างต้นพบว่าความรักในเรื่อง พญากง-พญาพาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินเนื้อเรื่อง ทั้งยังส่งผลต่อการกระทำของตัวละครก่อให้เกิดปมปัญหาต่าง ๆ จนจบเรื่อง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบความรักและบทบาทของความรักที่ปรากฏในเรื่อง พญากง-พญาพาน เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของตัวละครและบทบาทของความรักในฐานะเป็นเครื่องมือที่ดำเนินเนื้อหา

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาลักษณะของความรักรูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่อง พญากง-พญาพาน ฉบับประพันธ์โดยอาทิตย์ เลิศรังสรรค์ ตีพิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์วรรณคดีไทย พ.ศ. 2492

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับความรักความรักในเรื่อง พญากง-พญาพาน ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาความรักในวรรณกรรมจากนักวิชาการหลายท่านเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ เช่น การศึกษาของ กาญจนา วิชญาปรกรณ์ (2561); กิตติพงษ์ พลทิพย์ (2565); นนทชัย ชูวรรณรักษ์, พชลินิจ จินนุ่น และปริยารัตน์ เชาวลิติประพันธ์ (2566) โดยผู้วิจัยจะศึกษาจากตัวบทวรรณกรรมเป็นหลักและวิเคราะห์ลักษณะของการใช้ความรักมาเป็นองค์ประกอบในการดำเนินเรื่องและรูปแบบในการนำเสนอประเด็นความรักในเรื่อง ซึ่งจะเน้นความรักที่เกิดจากความสัมพันธ์ของตัวละครเป็นหลัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาความรักในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญากง-พญาพาน ผู้วิจัยจะศึกษาจากหนังสือเรื่อง พญากง-พญาพาน แต่งโดย อาทิตย์ เลิศรังสรรค์ ฉบับตีพิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์วรรณคดีไทย พ.ศ. 2492 โดยจะศึกษาเฉพาะประเด็นความรักและบทบาทของความรักที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง จากนั้นจะวิเคราะห์รูปแบบลักษณะความรักที่พบในเรื่องเพื่อสังเคราะห์ข้อค้นพบออกมาเป็นรายประเด็นตามแนวทางการจัดกลุ่มข้อค้นพบ (thematic analysis) พร้อมกับยกตัวอย่างประกอบ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความรักที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่อง พญาาง-พญาพาน พบลักษณะความรัก 5 รูปแบบ ดังนี้

1. ความรักที่ภรรยาผิดต่อสามี

ความรักที่ภรรยาผิดต่อสามี คือ ความรักที่พระนางสุมาลีผิดต่อพญาาง ความรักรูปแบบนี้ปรากฏในตอนที่นางสุมาลีคลอดบุตร ซึ่งถึงแม้นางจะรักบุตรเพียงใด แต่เพราะนางเป็นภรรยาที่มีความจงรักภักดีต่อสามี เกรงกลัวว่าหากคำทำนายเป็นจริงแล้วจะส่งผลให้สามีของตนต้องถูกลูกฆ่าตาย นางจึงตั้งใจจำยอมให้ฆ่าลูกก่อนที่จะคลอด ดังตัวอย่าง

... “เฮ้อ ! พี่ไม่อยากบอกน้องเลย แต่มันเกี่ยวมาถึงตัวพี่ด้วย อย่าตกใจนะ ชุโนโหรเขาทายว่า ลูกของเราจะเป็นชาย แต่ซาตาของมันจะต้องฆ่าพ่อ คือตัวพี่นี่แหละ”

พระนางสุมาลีทรงอุทานด้วยความตกพระทัย “อื้อ ! เป็นไปได้ถึงเพียงนั้น เทียวหรือเพคะ”

“นั่นนะซี พี่เองก็ไม่อยากจะเชื่อเลย แต่ชุโนโหรไม่เคยทำนายผิดพลาดเลย ยิ่งกว่านั้นแกยังทำวางชีวิตเป็นประกันการทำนายของแกด้วย พี่เลยหมดทางเถียง พี่จึงอยากปรึกษาน้องสุมาลีว่าเราจะทำอย่างไรต่อไป”

พระนางสุมาลีชบพระพักตร์กันแสงกับพระอุระของพระสวามี พลาทูลด้วยพระสุรเสียงสะอึกสะอื้น “แล้วแต่เสด็จพี่จะเห็นสมควรซีเพคะ หม่อมฉันเป็นช้างเท้าหลังไม่ขัดพระทัยดอก”

พญาางส่ายพระพักตร์ด้วยความท้อแท้ ตรัสเบา ๆ ว่า “พี่แทบไม่อยากพูดเลย คูมันจะเป็นการโหดร้ายฆ่าลูกในไส้ ซึ่งแม้แต่สุนัขมันยังรู้จักและป้องกันภัยให้ลูกมัน”

“อย่าตรัสเช่นนั้นซีเพคะเสด็จพี่” พระนางค้านเบา ๆ ทรงเห็นพระทัยว่าพระสวามีทรงระลึกรับผิดชอบมากกว่าที่จะคิดถึงอันตรายที่จะมีมาสู่พระองค์ ด้วยความจงรักภักดีแต่สวามี พระนางจึงหักพระทัยทูลแนะว่า “เมื่อลูกมันจะเกิดมาเป็นกาฬกนิณีถึงกับฆ่าพ่อได้ เราก็ไม่ควรปล่อยให้มันมีชีวิตอยู่ ฆ่ามันเสียก่อนจะคลอดดีไหมเพคะ” ...

(อาทิตย์ เลิศรังสรรค์, 2492, น. 8-10)

จากตัวอย่างการกระทำของนางสุมาลีแสดงให้เห็นถึงความรักที่มั่นคง ความรักที่ต้องแลกกับการเสียสละเพื่อรักษาชีวิตของสามีไว้ โดยลักษณะดังกล่าวเป็นความรักที่ต้องการปกป้องบุคคลที่ตนรัก เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการดำเนินเรื่องเนื่องจากเป็นกลวิธีสร้างความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครทั้งนางสุมาลีและพญางงซึ่งมีความรักต่อลูกและต่อสามีที่ทำให้ตัวละครต้องเลือกหนทางในการดำเนินต่อไป

2. ความรักระหว่างพ่อกับลูก

ความรักระหว่างพ่อกับลูกเป็นการแสดงความรักระหว่างพญางงกับพญาพาน ซึ่งจากการศึกษาปรากฏ 2 ลักษณะ คือ ความรักที่พ่อมีต่อลูกและความรักที่ลูกมีต่อพ่อ ดังนี้

2.1 ความรักที่พ่อมีต่อลูก

ความรักที่พ่อมีต่อลูก คือ ความรักของพญางงที่มีต่อพญาพาน ซึ่งแม้จะเชื่อคำทำนายที่ว่าลูกชายฆ่าตนเอง แต่ก็ยังคงมีความรักต่อลูกอย่างลึกซึ้ง ดังเห็นได้จากการที่ตัดสินใจไม่ฆ่าลูกของตนตั้งแต่อยู่ในครรภ์ แต่กลับเลือกที่จะรอให้บุตรนั้นคลอดออกมาแล้วจึงให้นำใส่หม้อลอยน้ำไปด้วยหวังว่าอาจจะมีผู้พบเห็นและเก็บทารกนั้นไปเลี้ยงดู ดังตัวอย่าง

... พญางงส่ายพระพักตร์ด้วยความท้อแท้ ตรัสเบา ๆ ว่า **“พี่แทบไม่อยากพูดเลย ดุฉันจะเป็นการโหดร้ายฆ่าลูกในไส้ ซึ่งแม้แต่สุนัขมันยังรู้จักและป้องกันภัยให้ลูกมัน”**

“อย่าตรัสเช่นนั้นซิเพคะเสด็จพี่” พระนางค่านเบา ๆ ทรงเห็นพระทัยว่า พระสวามีทรงระลึกมนุษยธรรมมากกว่าที่จะคิดถึงอันตรายที่จะมีมาสู่พระองค์ด้วยความจงรักภักดีแต่สวามี พระนางจึงหักพระทัยทูลแนะว่า **“เมื่อลูกมันจะเกิดมาเป็นภาพกนิถึงกับฆ่าพ่อได้ เราก็ไม่ควรปล่อยให้มันมีชีวิตอยู่ ฆ่ามันเสียก่อนจะคลอดดีไหมเพคะ”**

“พอ-พอ-ไม่ต้องพูดต่อ พี่ทนฟังไม่ไหวแล้ว” พญางงยกพระหัตถ์ขึ้นปิดพระโอษฐ์พระมเหสี **“เห็นใจละว่าน้องสุมาลีรักพี่ถึงกับจะยอมฆ่าลูกในท้องมันผิดทั้งศีลธรรมและประเพณีเทียวนะ พี่คิดว่าเราจะยอมเสี่ยงตามบุญตามกรรมไปดีกว่า”**

“ปล่อยให้มันเกิดมานะหรือเพคะ”

“ถูกแล้ว ปล่อยไว้จนกว่าเด็กคนนี้จะคลอดออกมา แล้วพี่จะให้เขาเอาหม้อใส่หม้อลอยน้ำไป เมื่อวาสนามันยังมีมันก็คงมีผู้เก็บเอาไปไว้เลี้ยงเอง ถ้า

**มันไปตกอยู่ในห่มุราชูรสามัญแล้วมันจะมาฆ่าพี่ ซึ่งมีทหารล้อมวังอยู่
แน่นหนาได้อย่างไร แต่ถ้าवासนามันไม่มีก็คงตายอยู่ในหมอนั่นเอง ...”**

(อาทิตย์ เลิศรังสรรค์, 2492, น. 9-10)

การกระทำของพญาางแสดงให้เห็นถึงความรักที่ผู้เป็นพ่อที่มีแก่ลูก เป็นความรักอันบริสุทธิ์ที่เกิดจากความผูกพันทางสายเลือดจึงไม่ยอมทำร้าย แต่อย่างไรก็ตามการที่พญาางนั้นเชื่อคำทำนายของโหรแล้วยอมทิ้งลูกของตน จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ตามมาภายหลังซึ่งเป็นผลจากการกระทำของตนเองโดยเกิดจากความรัก

2.2 ความรักที่ลูกมีต่อพ่อ

ความรักที่ลูกมีต่อพ่อ คือ ความรักของพญาพานที่มีต่อพญาาง ความรักนี้แม้ว่าจะไม่ได้มีความผูกพันกันมาแต่ต้นจากการเลี้ยงดู แต่เมื่อพญาพานรู้ว่าตนได้ฆ่าผู้เป็นพ่อจึงโกรธแค้นยายหอมเป็นอย่างมากและสั่งประหารชีวิตยายหอม หลังจากนั้นพญาพานได้จัดการถวายพระเพลิงศพพญาางกับได้สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อไถ่ถอนบาปที่ได้ฆ่าพ่อของตนตามคำแนะนำของหลวงตาเถียร (พระสังฆราช) ดังตัวอย่าง

... พญาพานพะยักพระพักตร์ด้วยความเศร้าสลดพระทัย และตรัสต่อไปอีก

“เดี๋ยวนี้ข้าก็บำเพ็ญกุศลอยู่ทุกเมื่อเชิวันแล้วนะพระอาจารย์ แต่ข้าอยากทราบว่ามีทางใดบ้างที่ข้าพอจะให้เป็นเครื่องตอบแทนบุญคุณพระบิดา ...”

... พระสังฆราชทูลสนอง “เมื่อมหาบพิตรประสงค์จะทำบุญ อาตมาก็จะขอแนะนำให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่มาให้สูงชันนกะเขาเหิร ให้เป็นอนุสรณ์ไว้ในพระพุทศาสนา ยิ่งได้สร้างไว้ตรงที่พระมหาบพิตรทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระบิดาได้ยิ่งดี เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนพระทัยให้มุ่งประกอบความดีตลอดชั่วพระชนมายุของพระองค์ และเป็นเครื่องเตือนใจพศกนิกรให้รำลึกถึงคุณบิดามารดา ไม่กล้าลบลู่ดูหมิ่นกันอีกในภายภาคหน้า”

พญาพานทรงเห็นชอบในคำแนะนำของพระสังฆราช ผู้เป็นอาจารย์ทุกประการ พระองค์จึงตรัสสั่งให้หาช่างฝีมือดีมาสร้างพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นกลางลานซึ่งเคยเป็นสมรภูมิ กำหนดให้สูงชันนกะเขาเหิรเห็นตระหง่านได้ในระยะไกล การก่อสร้างพระเจดีย์องค์นี้กินเวลาถึงสามปีจึงสำเร็จเรียบร้อยสมดังพระประสงค์ ...

(อาทิตย์ เลิศรังสรรค์, 2492, น. 74-75)

การกระทำของพญาพานดังตัวอย่างนั้นแสดงให้เห็นถึงความรักของลูกที่มีต่อพ่อ โดยลักษณะดังกล่าวนี้เป็นความรักที่เกิดจากความกตัญญูและเคารพต่อพ่อในฐานะที่พญากงเป็นพ่อผู้ให้กำเนิด โดยการกระทำดังกล่าวเป็นความรักที่ก่อให้เกิดการจบเรื่อง คือการอธิบายที่มาของเรื่องพระปฐมเจดีย์ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของเนื้อหา

3. ความรักระหว่างแม่กับลูก

ความรักระหว่างแม่กับลูกเป็นการแสดงความรักระหว่างพระนางสุมาลีกับพญาพาน ซึ่งจากการศึกษาปรากฏ 2 ลักษณะ คือ ความรักที่แม่มีต่อลูกและความรักที่ลูกมีต่อแม่ ดังนี้

3.1 ความรักที่แม่มีต่อลูก

ความรักที่แม่มีต่อลูก คือ ความรักของพระนางสุมาลีที่มีต่อพญาพาน ความรักนี้แสดงออกเช่นในตอนที่พระนางสุมาลีทราบว่าบุตรในครรภ์นั้นเมื่อเติบโตใหญ่จะกระทำปิตุฆาตก็เสียใจเป็นอย่างมาก ด้วยความรักและรักดีต่อสามีในช่วงแรกว่าจึงมีความเกลียดชังบุตรในครรภ์ แต่เมื่อถึงวันที่โอรสถือกำเนิดแล้วก่อนหน้านี้นางจะแสดงอาการเกลียดชังโอรส อย่างไรก็ตามความรู้สึกรักใคร่ได้เกิดขึ้นตามสัญชาตญาณของผู้เป็นแม่ นางร้องขอที่จะอุ้มบุตรเป็นครั้งสุดท้าย และถอดจี้มรงค์ผูกข้อมือพระโอรสเป็นการทำขวัญ เมื่อโอรสจากไปนางก็คร่ำครวญอธิษฐานขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ผู้พบเจอบุตรและนำไปเลี้ยงดูให้อยู่สุขสบาย ดังตัวอย่าง

พระนางสุมาลีทรงประคองพระกุมารขึ้นแนบพระอุระ น้ำพระเนตรไหล
รินลงอาบพระพักตร์ ยิ่งได้ทอดพระเนตรเห็นพระกุมารมีเค้าเหมือนพระสวามี
พระนางก็ยังเศร้าพระทัยหนักขึ้น ทรงเพ่งดูพระกุมารราวกับจะจดจำไป
ประทับดวงพระทัยมิให้ลืม ทรงถอดพระอำมระรงค์วางที่พญากงมอบให้แก่
พระนาง เมื่อครั้งอภิเษกผูกข้อพระหัตถ์พระกุมารเป็นการทำขวัญและหันไป
ตรัสแก่คุณท้าวด้วยพระสุรเสียงเครือ

“เอ้า ! แม่ท้าว รีบไปจัดการตามรับสั่งของเสด็จพี่เถิด” คุณท้าวคุกเข่าเข้าไป
รับพระกุมารจากพระหัตถ์ทรงปรารถนาขึ้นว่า “แล้วแต่วาสนาของเขา ฉันก็ได้
ผูกข้อมือทำขวัญไปแล้ว ด้วยวาสนาเขายังมีแหวนรูปนาคเกี้ยววงนี้คงเตือนให้
จำได้ และฉันคิดว่าผลที่หน้าผากนี้คงจะเป็นผลเป็นไปจนชั่วชีวิต
เชิญแม่ท้าวจัดการได้”

ตรัสแล้วพระนางจึงหันไปอีกทางหนึ่ง แม้พระเนตรจะไม่ได้เห็น แต่เสียง
ของพระกุมารยังดังเลียดแทงดวงพระทัยก้องอยู่ ทรงสงสารพระกุมารผู้มีกรรม
ปานพระทัยจะขาดลงรอน ๆ

“โธ่เอ๋ยลูกของแม่ เจ้าเกิดมามีกรรม แม่ไม่สามารถจะเลี้ยงเจ้าไว้ได้”
พระนางรำพันคร่ำครวญอยู่ในพระทัย และยกพระหัตถ์ขึ้นประสานเหนือหว่างคิ้ว
พลางอธิษฐานว่า

“ขอเดชะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย พระเลื้อเมืองทรงเมืองผู้มีฤทธิ์ จงมาเป็น
พะยานข้าด้วย ข้าต้องปล่อยให้เขาเอาลูกไปลอยทิ้งก็ด้วยอำนาจคำทำนายของ
ขุนโหรและเกรงว่าพระสวามีจะทรงพิโรธว่าข้าไม่อาลัยใยดีในพระชนม์ชีพของ
พระองค์ ถ้าหากเด็กผู้นี้ยังมีบุญอยู่ขอ ให้มีผู้อุปถัมภ์ค้ำชูเขาโดยตลอดเถิด” ...

(อาทิตย เลิศสร้างสรรค์, 2492, น. 15-16)

จากตัวอย่าง การกระทำข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความรักที่นางมีต่อลูกซึ่งเป็น
ความรักอันบริสุทธิ์ ถึงแม้ว่านางจะต้องจำยอมทิ้งลูกไปด้วยความจำใจ แต่นางก็ยังมีความรักปรารถนา
ที่จะให้ลูกมีชีวิตอยู่รอดปลอดภัย

3.2 ความรักที่ลูกมีต่อแม่

ความรักที่ลูกมีต่อแม่ คือ ความรักของพญาพานที่มีต่อพระนางสุมาลี ความรักนี้
แสดงออกเช่นในตอนเมื่อพญาพานได้ครองนครปาวายแล้ว พญาพานก็คิดที่จะเอาพระนางสุมาลี
มาเป็นมเหสีด้วย โดยที่ไม่รู้ว่นางคือแม่แท้ ๆ ของตน แต่เมื่อพญาพานได้เข้าไปพบพระนางสุมาลี
จึงได้ถามไถ่กันจนทราบความจริงว่าพระนางสุมาลีคือแม่แท้ ๆ พญาพานก็รู้สึกผิดต่อพระนางสุมาลี
และได้ขอประทานอภัยที่ได้ล่วงเกิน ดังตัวอย่าง

... พญาพานจึงได้ทราบว่า พระองค์ได้ประกอบกรรมอันชั่วช้าลามก
ที่สุดแล้ว ทรงทูลพระองค์ลงถวายบังคมกันแสง ทูลขอพระราชทานอภัยที่ได้
ล่วงเกินมา ทั้งยังรำลึกถึงความชั่วที่ได้ทรงประหารพระชนม์ชีพของพระบิดา
เข้าอีก ความเศร้าพระทัยก็ยิ่งมีมากขึ้น ทรงย่นพระวรกายลุกขึ้นเสด็จมุ่งกลับสู่
ห้องพระบรรทม ...

(อาทิตย เลิศสร้างสรรค์, 2492, น. 69-70)

จากตัวอย่าง การกระทำของพญาพานแสดงให้เห็นถึงความรักในด้านของ
ความกตัญญูและเคารพรักต่อแม่ผู้ให้กำเนิดตน แม้มิได้เป็นผู้เลี้ยงดูแต่ในฐานะของผู้ให้กำเนิด

4. ความรักระหว่างยายหอมและพญาพาน

ความรักระหว่างยายหอมและพญาพานเป็นการแสดงความรักระหว่างยายหอมกับพญาพาน ซึ่งจากการศึกษาพบ 2 ลักษณะ คือ ความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพานและความรักที่พญาพานมีต่อยายหอม ดังนี้

4.1 ความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพาน

ความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพาน เป็นจุดที่ทำให้เรื่องมีการดำเนินไปจนถึงจุดสูงสุด โดยตัวละครยายหอมเป็นผู้เก็บพญาพานมาเลี้ยง แม้ว่าพญาพานจะมีไข้ลูกแท้ ๆ ของตน แต่ยายหอมก็เลี้ยงดูพญาพานเสมือนลูกแท้ ๆ ของตน ให้ความรักและความอบอุ่นแก่พญาพานอย่างเต็มที่ไม่เคยขาดตกบกพร่อง เมื่อพญาพานถึงวัยที่ควรจะต้องเรียนหนังสือ ยายหอมก็พาพญาพานไปฝากหลวงตาที่วัด เพื่อให้ได้ศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ต่าง ๆ จากหลวงตา ยายหอมไม่เพียงแต่เป็นผู้เลี้ยงดูพญาพาน แต่ยังเป็นเหมือนแม่ที่คอยให้คำปรึกษาและดูแลเอาใจใส่พญาพานมาโดยตลอด ตั้งแต่เล็กจนเติบโตใหญ่ ดังตัวอย่าง

... ยายหอมไม่เคยมีบุตรเลย **เมื่อมาได้หนูพานเป็นบุตรเลี้ยงเข้า แก่กัณอมกล่อมเลี้ยงพะนอเสียจนหนูพานแทบเสียเด็ก ...**

... เมื่อรู้สึกไม่พอใจหรือใครทำให้ขัดใจขึ้นมา หนูพานมักจะกระโดดเข้าชกต่อยเอาตามพลการ เด็กพวกนั้นเป็นเพียงลูกของทาสในเรือน หรืออย่างดักลูกของพวกลูกจ้าง เมื่อถูกรังแกก็ได้แต่วิ่งโร่ไปแอบร้องไห้อยู่ใต้ถุนยุงข้าวบ้างตามใต้ต้นไม้บ้าง ไม่มีใครกล้าสู้รบตบมือกับลูกของนายได้

ยายหอมแสร้งพฤติกรรมของลูกเลี้ยงอยู่เต็มตา **แต่ด้วยความรักว่าเป็นลูกคนเดียวแกจึงคอยให้ท้ายหนูพานเสมอ ...**

(อาทิตย์ เลิศสร้างสรรค์, 2492, น. 27-28)

จากตัวอย่าง ความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพานเป็นความรักที่บริสุทธิ์และเสียสละอย่างยิ่ง เป็นตัวอย่างของความรักที่มีแต่การให้โดยไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน แต่อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการเลี้ยงลูกของยายหอมรวมทั้งความรักที่มอบให้ส่งผลต่อพฤติกรรมของตัวละครที่จะกลายเป็นตัวละครโหดร้ายในที่สุด

4.2 ความรักที่พญาพานมีต่อยายหอม

ความรักที่พญาพานมีต่อยายหอม แสดงออกในตอนท้ายเรื่องตอนที่พญาพานได้ประหารชีวิตยายหอมจากความโกรธแค้นที่ยายหอมไม่ได้เล่าความจริงว่าตนเป็นใคร จนกระทั่งได้ทำผิดพลาดในการฆ่าพ่อของตนเอง แต่ในท้ายที่สุดพญาพานรู้สึกผิดที่ทำร้ายยายหอมผู้มีบุญคุณ

ต่อตนเองซึ่งเป็นผู้ที่เลียดูและมอบความรักให้เสมอมา จึงได้ระลึกถึงคุณและต้องการไถ่บาปที่ได้กระทำการเช่นนั้นลงไปด้วยอารมณ์ชั่ววูบ ด้วยการสร้างเจดีย์เพื่ออุทิศให้ยายหอม ดังตัวอย่าง

ได้ตรัสสั่งให้ช่างไปสร้างพระเจดีย์อุทิศให้ยายหอมอีกองค์หนึ่ง ณ ที่ซึ่ง
ยายหอมถูกประหาร เสร็จแล้วจึงจัดงานฉลองกันขึ้นอย่างใหญ่โตในกลางเดือนสิบสอง

(อาทิตย เลิศรังสรรค์, 2492, น. 75)

การกระทำของพญาพานนั้น แสดงให้เห็นถึงความรักในด้านของความกตัญญูต่อยายหอมที่ถนอมกลมเกลี้ยงเลียดูตนมาตั้งแต่เล็กจนเติบโตใหญ่ และรู้สึกผิดที่ตนได้กระทำความผิดพลาดสังหารยายหอมด้วยอารมณ์โกรธเพียงชั่ววูบ

5. ความรักบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์

ความรักบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ปรากฏในตอนที่ยกย่องยอมรับคำตำราของพญาพานเพื่อที่จะปกป้องบ้านเมืองไว้ ถึงแม้ในวันที่ต้องไปทำสงครามยุทธหัตถีจะมีลางร้ายบอกเหตุแต่ด้วยความที่เป็นกษัตริย์จึงต้องข่มใจ แสดงความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวสิ่งใด เพื่อปกป้องบ้านเมืองของตนด้วยชีวิต ดังตัวอย่าง

... ขณะที่พญาangkกำลังเสด็จลงจากบันไดปราสาทลงมาถึงขั้นสุดท้าย
พระองค์ต้องผยองด้วยความตกพระทัย เพราะมีของบางอย่างปลิวเฉียดพระเศียร
ไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเงยพระพักตร์ขึ้นทอดพระเนตร พญาangkถึงกับถอนสะอื้น
ในพระอุระ ด้วยสิ่งที่เฉียดพระเศียรไปนั้นเป็นสิ่งที่ถือกันว่าอัปมงคล ยิ่งใน
การออกทัพจับศึกแล้วเขาถือกันว่าเป็นลางบอกเหตุร้าย นั้น--นกแสก-อย่างไรละ
มันบินถากกลับมาโฉบพระเศียรพญาangkอีก พญาangkหลบได้ทัน แต่ครั้งนี้เจ้านกแสก
หรือที่เรียกกันว่า “นกผี” บินไปชนผนังปราสาทเข้าเอง และตกลงมานอนดินอยู่
ฉะเพาะพระพักตร์ สักครู่--ก็ตาย

อย่าว่าแต่พญาangkเลย แม้เราท่านทั้งหลายก็ย่อมทราบดีว่าการตายของ
นกแสกครั้งนี้หมายถึงอะไร ถ้าพญาangkจะหันกลับคืนขึ้นปราสาท และสั่งด
การยาตราทัพ ใครเล่าจะรู้ว่าเพราะเหตุใด แต่ด้วยขัตติยมานะของกษัตริย์
พระองค์จึงกิดพระทนต์ ยอมสละพระชนม์ชีพ สวามิภักดิ์ไปสู่เกยทรงคอ
ช้างพระที่นั่ง ...

(อาทิตย เลิศรังสรรค์, 2492, น. 56-57)

จากตัวอย่าง การกระทำของพญาางที่ต้องการปกป้องบ้านเมืองนั้น เป็นความรักที่แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความเสียสละ และความรับผิดชอบของกษัตริย์ แม้ว่าพญาางจะสิ้นชีพลงแต่ความรักบ้านเมืองของพญาางก็ยังคงเป็นสิ่งที่ตราตรึงใจของผู้คนทั้งเมือง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาความรักในวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่อง พญาาง-พญาพาน พบความรัก 5 รูปแบบ คือ ความรักที่ภรรยา มีต่อสามี ความรักระหว่างพ่อกับลูก ความรักระหว่างแม่กับลูก ความรักระหว่างยายหอมกับพญาพาน และความรักบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

1) ความรักที่ภรรยา มีต่อสามี คือ ความรักที่พระนางสุมาลีมีต่อพญาาง (สามี) จากเนื้อหาพบว่าเป็นการแสดงความรักทางเดียว คือ พระนางสุมาลีมีต่อพญาาง ไม่ปรากฏบทบาทความรักตอบกลับ โดยความรักที่ปรากฏนี้เป็นความรักที่แสดงให้เห็นถึงความรักที่มั่นคง ทั้งยังเปี่ยมไปด้วยความซื่อสัตย์ ความเสียสละเพื่อคนที่ตนรัก แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสามี ต้องการที่จะปกป้องสามีเมื่อรู้ว่าสามีจะเป็นอันตราย โดยมีหนทางให้เลือกเพียงสองหนทางคือสามีและลูก ความรักที่ปรากฏนี้ส่งผลให้เนื้อหามีความเข้มข้นขึ้น ทำให้เกิดปมปัญหาที่ต้องการทางออก

2) ความรักระหว่างพ่อกับลูก คือ ความรักระหว่างพญาางกับพญาพาน จากการศึกษพบว่าเป็นความรักแบบสองทาง คือ ความรักที่พญาางมีต่อพญาพาน และความรักที่พญาพานมีต่อพญาาง โดยความรักที่พญาางมีต่อพญาพานเป็นความรักที่เกิดจากความผูกพันทางสายเลือด แม้ว่าจะมีปมปัญหาคือคำทำนายว่าลูกจะฆ่าพ่อแต่พญาางเลือกที่จะไม่ฆ่าลูกก่อนตั้งแต่ตอนยังอยู่ในครรภ์หรือเป็นทารก แต่เลือกที่จะปล่อยให้เผชิญชะตากรรมของตนเอง ความรักนี้ก่อให้เกิดความเข้มข้นของเนื้อหาที่จะนำมาสู่จุดสูงสุดของเรื่อง

ในส่วนความรักที่พญาพานมีต่อพญาาง เป็นความรักที่เกิดจากความกตัญญูมิใช่ความผูกพัน เมื่อพญาพานรู้ว่าพญาางเป็นบิดาของตนก็ระลึกถึงคุณผู้ที่ให้กำเนิด ความรักนี้ก่อให้เกิดการปิดเรื่อง อันเป็นวัตถุประสงค์หลักของเรื่องคือการอธิบายที่มาของพระปฐมเจดีย์ นอกจากนี้ความรักที่พญาพานมีต่อพญาางยังทำให้เรื่องเกิดปมปัญหาเพิ่ม คือ การที่พญาพานสั่งประหารยายหอม ทำให้เนื้อเรื่องมีปมปัญหาที่จะต้องอธิบายหรือแก้ไขเพิ่มเติม

3) ความรักระหว่างแม่กับลูก คือ ความรักระหว่างพระนางสุมาลีกับพญาพาน เป็นความรักแบบสองทาง คือ ความรักที่พระนางสุมาลีมีต่อพญาพาน และความรักที่พญาพานมีต่อพระนางสุมาลี โดยความรักที่พระนางสุมาลีมีต่อพญาพาน เป็นความรักที่เกิดจากความผูกพันทางสายเลือด แม้ในตอนแรกนางเลือกที่จะปกป้องสามีไม่เลือกชีวิตของลูกก็ตาม แต่ในตอนท้ายที่สุดนางได้แสดง

ความรักที่มีต่อลูกในตอนที่คลอดและตอนที่นำทารกไปลอยน้ำ ความรักนี้ก่อให้เกิดความเข้มข้นของเนื้อหาที่ตัวละครจะต้องตัดสินใจ ซึ่งการตัดสินใจดังกล่าวทำให้การดำเนินเนื้อเรื่องเข้มข้นยิ่งขึ้น อีกทั้งในตอนท้ายความรักของนางสุมาลีที่มีต่อลูกทำให้ปมปัญหาบางส่วนถูกเปิดเผยออกมา คือ ทำให้พญาพานรู้ว่าตนคือลูกของ พญากงกับพระนางสุมาลี

ในส่วนของการความรักที่พญาพานมีต่อพระนางสุมาลี เป็นความรักที่เกิดจากความกตัญญู ไม่ใช่ความผูกพัน เช่นเดียวกับความรักที่พญาพานมีต่อพญากง เนื่องจากนางสุมาลีไม่ได้เลี้ยงดูพญาพานมาแต่แรก ความรักดังกล่าวแสดงออกมาเพียงไม่กี่ตอนเนื่องจากความรักดังกล่าวไม่ใช่ปมปัญหาสำคัญของเรื่อง แต่อย่างไรก็ตามบทบาทความรักข้างต้นทำให้เนื้อเรื่องเกิดความเปลี่ยนแปลง

4) ความรักระหว่างยายหอมกับพญาพาน เป็นความรักแบบสองทาง คือ ความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพาน และความรักที่พญาพานมีต่อยายหอม โดยความรักที่ยายหอมมีต่อพญาพาน เป็นความรักที่เกิดจากความเมตตา แม้ว่าจะไม่ใช่ลูกของตนเองจริง ๆ แต่ยายหอมก็เลี้ยงดูพญาพานอย่างดีในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพย์สินสมบัติ วิชาความรู้ หวังเพียงให้พญาพานมีความสุขโดยไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน

ส่วนความรักที่พญาพานมีต่อยายหอม เป็นความรักที่เกิดจากความกตัญญูรู้คุณ และสำนึกผิดในสิ่งที่ตนเองกระทำลงไป แสดงออกผ่านการระถึงถึงความผิดของตนและการบำเพ็ญกุศลยิ่งใหญ่เพื่ออุทิศให้กับบุคคลอันเป็นที่รักของตนเอง

ทั้งนี้ความรักระหว่างยายหอมกับพญาพานเป็นส่วนที่ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างเข้มข้น อีกทั้งยังเป็นส่วนที่ช่วยให้เรื่องบรรลุถึงวัตถุประสงค์หลักอีกข้อ คือ การอธิบายที่มาของพระประโทนเจดีย์ ที่คู่กับประปฐมเจดีย์

5) ความรักบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ คือ ความรักของพญากงที่มีต่อบ้านเมืองและต้องการจะปกป้องเมืองพร้อมประชาชนในเมืองของตน ความรักบ้านเมืองและความรับผิดชอบหน้าที่ของพญากงทำให้นเนื้อหาดำเนินต่อไปจนถึงจุดสูงสุดของเรื่อง คือ ตอนที่พญาพานฆ่าพญากง

จากการศึกษาความรักในเรื่อง พญาหงษ์-พญาพาน พบรูปแบบความรักที่หลากหลาย ซึ่งความรักทุกรูปแบบเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและเป็นจุดจบของเรื่อง ผู้ประพันธ์ได้ใช้ความรักสร้างเป็นปมความขัดแย้ง 2 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับตัวละคร และความขัดแย้งระหว่างตัวละครกับจิตใจของตนเอง ซึ่งความขัดแย้งจากความรักนี้เองทำให้นเนื้อหาดำเนินต่อไปตั้งแต่ต้นจนจบ เพราะความขัดแย้งคือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของโครงเรื่อง (สายวรุณ สุนทโรทก, 2563, น. 39) ความรักในรูปแบบของความผิดพลาดระหว่างพญาหงษ์และพญาพาน เป็นจุดเริ่มต้นของ

ความโศกเศร้าและความวุ่นวายในเรื่อง ความรักนี้เป็นพลังที่ทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่บทสรุปที่สะท้อนถึงโศกนาฏกรรม ความรักยังทำหน้าที่ในการเปิดเผยลักษณะนิสัยของตัวละคร ความรักที่พระนางสุมาลีมีต่อพญาพานซึ่งเป็นลูกนั้นแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง เสียสละและความผูกพันในครอบครัว ความรักของยายหอมถือเป็นความรักที่ไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน เป็นความรักที่เพียงแต่อยากเห็นคนที่ตนรักมีความสุข สอดคล้องกับการวิจัยของ อธิพร ขำประเสริฐ (2564, น. 40) ที่ศึกษาวิเคราะห์ตัวละครของยายหอมพบว่า ยายหอมมีบทบาทในฐานะของแม่ ซึ่งเป็นทั้งผู้ช่วยชีวิต สงเคราะห์ และเป็นผู้ปกป้องดูแลพญาพานด้วยความรัก ความเมตตาเหมือนลูกของตน แสดงให้เห็นถึงการสงเคราะห์บุตรอย่างดีเยี่ยมของยายหอม นอกจากนี้ยังพบว่าความรักในเรื่องมีลักษณะเชิงหน้าที่และความจงรักภักดี ซึ่งเห็นได้จากความรักที่พญาหงมีต่ออำนาจและตำแหน่งของตนที่เป็นกษัตริย์

จากการวิเคราะห์ประเด็นความรักในเรื่อง พญาหง-พญาพาน แสดงให้เห็นว่าความรักนั้นเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง รวมถึงลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละคร ความรักในเรื่องนี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนบุคคล แต่ยังเกี่ยวข้องกับค่านิยมและความเชื่อในสังคมไทยโบราณ ทั้งด้านความเสียสละ ความกตัญญู และความรับผิดชอบต่อนหน้าที่อีกด้วย โดยประเด็นความรักดังกล่าวเป็นส่วนที่ช่วยการดำเนินเรื่องมีความน่าสนใจเป็นประเด็นที่เร้าความใคร่รู้ทำให้ผู้อ่านติดตามอ่านเนื้อหาต่อไปตลอดทั้งเรื่อง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะบทบาทหน้าที่ของความรักที่มีผลต่อการดำเนินเรื่องเท่านั้น จากการศึกษาพบว่าสามารถศึกษาเรื่องความรักในประเด็นของกลวิธีการนำเสนอความรักเพื่อให้ครอบคลุมการศึกษาเกี่ยวกับความรักในงานวรรณกรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเรื่อง พญาหง-พญาพาน ในด้านอื่น ๆ เช่น องค์ประกอบของวรรณกรรม หรือศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการผลิตซ้ำ หรือเปรียบเทียบเรื่องดังกล่าวในสำนวนต่าง ๆ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษางานวรรณกรรมในลักษณะการอธิบายภูมินามในแต่ละท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2506). *พระปฐมเจดีย์*. ใน *งานประชุมเพลิงศพคุณแม่วร สาตรพันธุ์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กาญจนา วิชญาปกรณ์. (2561). ความรักในสะใภ้จ้าว. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 15(2), 1-18.
- กิตติพงษ์ พลทิพย์. (2565). จิตวิทยาความรักกับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. *วารสารวิชาการรัตนบุคย์*, 4(2), 139-145.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2549). *วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2543). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นนทชัย ชูวรรณรักษ์, พชลินิจ จินนุ่น และปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์. (2566). ปัญหาความรักชายรักชาย ในวรรณกรรมเรื่องคุณหมี่ปาฏิหาริย์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 23(1), 91-117.
- สายวรุณ สุนทโรทก. (2563). *วรรณคดีวิจักษ์ณ์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2556). *พญาหง พญาพาน วรรณกรรมอยุธยา ลูกฆ่าพ่อ สร้างสถาปนากรรม*. สืบค้นจาก https://www.matichonweekly.com/culture/article_704986
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. (2558). ตำนานพญาหง พญาพาน: ร่องรอยความสัมพันธ์ของชาวเมืองในภูมิภาคตะวันตกของไทย. *วารสารไทยคดีศึกษา*, 11(1), 219-256.
- อาทิตย์ เลิศรังสรรค์. (2492). *พญาหง - พญาพาน*. พระนคร : วรรณคดีไทย.
- อิทธิพร ขำประเสริฐ. (2564). ยายหอม แห่งเมืองนครปฐม: การวิเคราะห์คุณค่าของตำนานและคติความเชื่อของชุมชน. *วารสารช่วงฉายา*, 15(2), 30-54.